

СЕКЦІЯ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ПРО ЗВ'ЯЗОК ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЗІ СТРОКОМ ІСНУВАННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Гуйван П. Д.

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
професор Полтавського інституту бізнесу
м. Полтава, Україна*

З огляду на загально-прийнятну на сьогодні концепцію про розмежування цивільних правовідносин на регулятивні та охоронні актуальним є питання про строки існування відповідних суб'єктивних прав і кореспондуючих їм обов'язків. Оскільки строк є необхідним та невід'ємним елементом змісту матеріального цивільного права, визначеність з даного приводу надасть також певності у застосуванні необхідного юридичного інструментарію. Так, строк, протягом якого реалізується охоронне право на позов, як правило, має нормативне оформлення. Утім, ціла низка доктринальних досліджень та практичних коментарів зводиться до того, що суб'єктивні права та кореспондуючі їм обов'язки учасників зобов'язальних відносин можуть здійснюватися і поза межами вказаних темпоральних координат [1, с. 22]. Іншими словами, вплив встановлених строків існування та здійснення права не впливає на можливість його реалізації. Ми категорично заперечували та продовжуємо заперечувати подібний підхід, але він все ж має місце у правозастосуванні та доктрині. Тож виникає очевидна необхідність розглянути темпоральні характеристики регулятивних та охоронних строків більш ретельно.

У науковій літературі питання щодо тривалості реалізації суб'єктивного права в межах охоронного цивільного правовідношення вивчалися багатьма вченими. Разом з тим, залишаються ще не врегульованими окремі аспекти загальної проблематики. Суперечливим є законодавство та наукова думка стосовно питань цільового впливу часу на конкретні суб'єктивні цивільні права регулятивного чи охоронного змісту, характеру існування в часі об'єктивного права обчислення строків тощо. Зрештою, досі відсутня систематизація строків як регуляторів правовідносин, не напрацьовані єдині критерії їхньої оцінки. Наразі у

наукових працях переважно відбувається дублювання та відтворення темпоральних правових концепцій ще понад півстолітньої давнини, попри те, що окремі їх положення вже відверто застарілі та не відповідають реальній сутності сучасних матеріальних взаємодій. Калейдоскопічна розкиданість у актах різного рівня та спрямування нормативних положень, що стосуються темпорального правового регулювання, часто не пов'язаних одне з одним, а іноді і суперечливих, призводить до спотворення юридичної сутності деяких відносин, безпідставного зменшення чи розширення обсягу матеріальних прав та неоднозначного правозастосування.

Важливим темпоральним чинником, з яким у доктрині традиційно пов'язуються періоди існування та здійснення певних суб'єктивних цивільних прав, є термін закінчення позовної давності. Історично питання про існування суб'єктивного права після закінчення позовної давності – строку існування матеріального права на позов (іншими словами, – після втрати можливості захистити порушене право шляхом застосування державного судового примусу) виявилось більш досліджуваним у цивілістиці. На нашу думку, зазначену проблему про долю суб'єктивного цивільного права після спливу позовної давності слід досліджувати шляхом послідовного вирішення низки проміжних питань. Зокрема, для спрощення аналітичного підходу маємо спочатку встановити, чи існує порушене регулятивне право поряд з правом на його захист чи це те ж саме право в різних іпостасях, а може вказані права мають різну юридичну сутність, і вже потім, отримавши відповідь на ці питання і склавши уявлення про сутність повноважень їхнього носія, можемо вести мову про припинення чи продовження існування охоронюваного права після припинення можливості його судового захисту.

У науковій літературі немає одностайної думки щодо того, продовжує існувати суб'єктивне цивільне право після спливу позовної давності, чи ні. Між тим, це питання є надзвичайно актуальним для цивілістики. Від того, який статус має зобов'язання після закінчення давнісного строку, залежить, наприклад, можливість реалізації захисного повноваження носія порушеного права. У більшості літературних джерел з цивільного права окреслюється загальна позиція, що неодмінною властивістю суб'єктивного права є його здатність до примусового здійснення. Після порушення матеріального права особи іншою особою, воно набуває позовного забезпечення, а управнена особа може звернутися до суду за захистом матеріального права. Але, якщо протягом давнісного строку управнена особа не звернулася за судовим захистом, правовим наслідком спливу позовної давності стає неможливість здійснити належне їй матеріальне право примусово. Описана

картина не може чітко проілюструвати відповідь на питання, в якому стані знаходиться саме матеріальне право, що втратило здатність до примусового здійснення та чи існує таке незабезпечене примусом право взагалі.

Більшість дослідників намагається ув'язати дану проблематику із диспозицією норми, закріпленою у ч. 1 ст. 267 ЦКУ: виконання зобов'язання після закінчення давнісного строку є належним, а виконавець не може вимагати повернення виконаного, навіть якщо він не знав про сплиव позовної давності. Таке правило було присутнє і в попередніх кодифікаціях. Разом з тим, очевидно, що якраз внутрішня сутність суб'єктивного права, притаманні йому якісні характеристики зумовили появу даного законодавчого правила, а не навпаки – виконання є належним і не може бути повернутим лише тому, що так вважає закон. До речі, подібним чином коментує дану правову ситуацію більшість її дослідників [2, с. 188–189; 3, с. 74–75]. Найбільш логічним з даної правової норми міг би бути висновок про те, що законодавство адекватно відобразило реально існуючу ситуацію, коли після закінчення строку давності і припинення можливості судового захисту порушеного регулятивного права повноваження щодо реалізації права в натурі все ж продовжує існувати, тому і реалізація його шляхом виконання обов'язку боржником буде цілком правомірною. Більше того, на цій же підставі ми вправі були б стверджувати, що, коли сутність суб'єктивного права полягає у позитивних діях кредитора, то ці дії також правомірно будуть здійснені після закінчення давнісного строку.

Та, на жаль, вказаний висновок не є очевидним. Справа в тому, що диспозиція коментованої норми цивільного законодавства сформульована напрочуд невдало. Можна ще зрозуміти таку її конструкцію на час свого первісного виникнення, адже теоретичні міркування дореволюційних та радянських цивілістів, як правило, зводилися до концепції, згідно з якою здатність суб'єктивного права до примусового захисту (примусової реалізації самого порушеного права) входить до складу змісту матеріального права. За даного правового підходу, у разі правопорушення саме суб'єктивне право, трансформуючись у так званий «напружений стан», набувало здатності до примусового здійснення за допомогою компетентного юрисдикційного органу держави. Та, наразі, коли зазначене вчення справедливо піддане критиці та напрацьована нова теорія щодо окремого юридичного забезпечення регулятивних та охоронних взаємодій, що загалом адекватно відображає реальний стан та сутність відповідних взаємин, розуміння зазначеного правила як припису про продовження існування регулятивного права після збігу давнісного строку виглядає по меншій мірі як анахронізм. За великим рахунком, воно у існуючій редакції є шкідливим, бо вносить

сум'яття у реальне сприйняття юридичного змісту матеріально-правових відносин, а надто – сприяє спотворенню цього сприйняття.

У чому, власне, річ? Квінтесенцією усієї проблематики, котра виникає при дослідженні суті коментованого нормативного правила, є те, що при буквальному його тлумаченні отримуємо такий невірний правовий посил: закінчення строку існування позовного домагання не впливає на тривалість самого охоронюваного. Оскільки, як ми це вже достеменно встановили, охоронюваним є регулятивне цивільне право особи, то з буквального розуміння вказаної правової норми, як правило, робиться наступний одіозний висновок: регулятивне право не припиняється із закінченням строку своєї дії, більше того, воно продовжує існувати упродовж перебігу тривалості позовної давності (матеріального строку для його захисту), а також і після закінчення даного періоду. Якщо прийняти цю побудову (а більшість дослідників сприймають її сьогодні саме у такому вигляді), то неодмінно виникає питання, а скільки ж ще буде тривати регулятивне право? І які тоді роль та значення встановлених сторонами чи законом темпоральних координат даного права?

Можемо зробити певні висновки. Проблема дослідження полягала, передовсім, у тому, що усі наукові концепції, напрацьовані у цивілістиці з даного питання, зводилися до того чи іншого обґрунтування встановленого законодавством механізму регулювання, і вже з огляду на існуюче непорушне нормативне правило підлаштовувати під нього зміст конкретних суспільних взаємин. Тож, і отримуємо досить об'ємні але недієві теорії. Скажімо, теза про продовження існування регулятивного права після збігу позовної давності абсолютно нічим не може бути підкріплена, окрім правила ч. 1 ст. 267 ЦКУ, відповідно до якого боржник, що здійснив виконання обов'язку після спливу давнісного строку, не вправі вимагати повернення виконаного, навіть коли він не знав про сплив давності. Використавши дане правило як догму, дослідники цілком логічно прийшли до хибного висновку: зобов'язання (а відтак, і відповідні суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що входять до його змісту) починається від моменту свого виникнення і триватиме, допоки не буде здійснене або припинене. Адже, поскільки у ч. 1 ст. 267 ЦКУ йдеться про виконання існуючого зобов'язання, воно не припиняється зі збігом позовної давності.

Література:

1. Груздев В.В. Истечение срока действия договора. *Право и экономика*. 2001. № 4. С. 21–24.
2. Вильнянский С.И. Лекции по советскому гражданскому праву. Отв. ред.: Рогожин А.И. Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1958. Ч. 1. 339 с.

3. Абызов А.М. Право на иск и исковая давность. Построение правового государства: вопросы теории и практики. Ярославль, 1990. С. 73–75.

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА СТАДІЇ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Дієскул Д. Л.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Навчально-наукового інституту права

Університету державної фіскальної служби України

м. Ірпінь, Київська область, Україна

Науковий керівник: Дяченко С. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Навчально-наукового інституту права

Університету державної фіскальної служби України

м. Ірпінь, Київська область, Україна

Кожна правова держава характеризується не лише попередженням порушень законодавства, прав і свобод людини, створенням гарантій та відновлення цих прав. Як гарантії забезпечення захисту прав та свобод громадян України в процесі цивільного судочинства виступають правові норми забезпечення апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції. Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України апеляційна скарга має бути налічувати такі компоненти: в чому полягає незаконність і необґрунтованість рішення чи ухвали; неповнота та неправильність встановлення обставин, які мають значення для справи; неправильність визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин; нові обставини проти доказів, використаних судом першої інстанції, тощо.

У системі засобів доказування судова експертиза відіграє одну з найважливіших ролей. Це пов'язано з тим, що висновок експерта є одним із джерел доказів під час розгляду цивільної справи і саме цей висновок може суттєво допомогти з'ясувати обставини справи та фактичні дані. Тому розглянемо проблеми призначення та проведення судової експертизи.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки,